

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

71

ਭਰਮ

ਮਾਪਵੇ ਕਿਆ ਕਰੀਐ ਭ੍ਰਮੁ ਐਸਾ॥
ਜੈਸਾ ਮਾਨੀਐ ਹੋਇ ਨ ਤੈਸਾ ॥

ਭਾਗ - 8

‘ਖੜੀ’

ਭਰਮ

ਭਾਗ-4

ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥

ਦੁਯੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਡਿਠੋ ਚਾਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੬੩)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਆਪ' ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਰਚਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸਬਦ' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸੂਰਜ' ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਥਵਾ 'ਧੁੱਪ' ਹਰ ਪਾਸੇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ, ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ – ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ 'ਸਬਦ' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਭੀ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਹਰ ਪਾਸੇ, ਓਤ-ਪੋਤ, ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ, ਜ਼ਰੋ-ਜ਼ਰੋ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ ਰਵਿ-ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਸਬਦੇ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਗੁਰ ਰੂਪਿ ਮੁਰਾਰੇ ॥

ਗੁਰ ਰੂਪ ਮੁਰਾਰੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਧਾਰੇ ਤਾ ਕਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੧੨)

'ਸੂਰਜ' ਦਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ 'ਧੁੱਪ' ਭੀ ਦਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਦਿਸ਼ਟ ਅਗੋਚਰ ਅਤੇ ਅਪਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੁੱਝਿਆ, ਸੀਝਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਚਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਲਿ ਬਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਗੁਪਤੇ ਵਰਤੈ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਦੇਖਿ ਨਿਹਾਰੀ ਜੀਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੯੭)

ਆਪੇ ਗੁਪਤੁ ਵਰਤੈ ਸਭ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਪਛਾਤਾ ਹੋ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੫੨)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸੂਰਜ' ਦੀ 'ਧੁੱਪ' ਵਿਚ ਗਰਮੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਸ਼ਕਤੀ, ਜੀਵਨ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ 'ਗੁਣ' ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹਨ – ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ 'ਸਬਦ' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ 'ਦੈਵੀ ਗੁਣ' ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ, ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ –

ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਤੱਤ-ਗਿਆਨ

ਹੁਕਮ

ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ

ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ

ਮਿਹਰ

ਬਿਮਾ

ਦਇਆ

ਸੁਖ

ਖਿੱਚ

ਪ੍ਰੇਮ

ਅਸਚਰਜ ਸੁਆਦ

ਬਿਸਮਾਦੀ ਅਨੰਦ

ਮਹਾਂ-ਰਸ, ਆਦਿ ।

ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਆਤਮਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਨਾਮ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਬਾਬਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ —ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ 'ਨਾਮ-ਅਮੇਲ' ਦੀ ਅਜੇ ਤਾਈਂ ਸੌਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਲਪ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕਦੀ ਨਾ ਹੀ 'ਅਨੁਭਵੀ ਤਤ-ਗਿਆਨ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ 'ਬਿਸਮਾਦੀ ਰਸ' ਦੀ ਅਨੁਭਵਤਾ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ' ਦਾ ਸੁਆਦ ਮਾਣਿਆ ਹੈ ।

ਇਸ ਗਹਿਰ, ਗੰਭੀਰ, ਅਥਾਹ, ਸਾਰ, 'ਤੱਤ-ਵਸਤੂ', 'ਨਾਮ' ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਰ, ਇਹ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ 'ਨਾਮ' ਆਤਮਿਕ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੁੱਝਿਆ ਤੇ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਸ ਆਤਮ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ 'ਦੂਜਾ ਦੋਇ' ਅਥਵਾ 'ਦੂਜਾ ਭਾਉ' ਰਚਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਏਕਸੁ ਤੇ ਸਭੁ ਦੂਜਾ ਹੁਆ ॥

ਏਕੋ ਵਰਤੈ ਅਵਰੁ ਨ ਬੀਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੪੨)

ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਰਚਾਇਓਨੁ ਤ੍ਰੈਗੁਣ ਵਰਤਾਰਾ ॥...

ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੇਰਾ ਖੇਲੁ ਹੈ ਸਭੁ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੪੯)

ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਛਿਠੋ ਚਾਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੬੩)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਇਹ 'ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤ' ਅਥਵਾ 'ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ' ਰਚਿਆ। ਇਸ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ —

ਹਉਮੈ

ਮੈਂ-ਮੇਰੀ

ਦੂਜਾ-ਭਾਉ

ਖਦ ਗਰਜੀ

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਖਿਚੋ-ਤਾਣ

ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼

ਆਦਿ, ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਇਕੀ 'ਅਉਗੁਣ' ਉਪਜਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਵਾਲੀ 'ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤ' ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਤੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਤਾਈਂ ਸੀਮਤ ਹੈ।

'ਹਨੇਰੇ' ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਠੋਕਰਾਂ, ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਕਲੇਸ਼ ਆਦਿ ਉਪਜਦੇ ਹਨ।

ਐਨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਤੋਂ ਬਹੁਰ, ਤੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਭਰਮ-ਮਈ ਅੰਧ-ਗੁਬਾਰ ਵਿਚ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਭੀ 'ਕਰਮ-ਧਰਮ' ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਅਧੂਰੇ ਅਤੇ ਗਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਜੀਵ' ਦੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ —

ਮਨਮੁਖ ਕਰਮ ਕਰੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਸਭੁ ਦੁਖੋ ਦੁਖੁ ਕਮਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੭)

ਹਉ ਹਉ ਕਰੇ ਤੈ ਆਪੁ ਜਣਾਏ ॥

ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਰੈ ਕਿਛੁ ਬਾਇ ਨ ਪਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੨)

ਮਨਮੁਖ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਹੈ ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੋ ਪਿਆਰੁ ॥

ਕੂੜ੍ਹ ਕਮਾਵੈ ਕੂੜ੍ਹ ਸੰਗ੍ਰਹੈ ਕੂੜ੍ਹ ਕਰੇ ਆਹਾਰੁ ॥

ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਧਨੁ ਸੰਚਿ ਮਰਹਿ ਅੰਤੇ ਹੋਏ ਸਭੁ ਛਾਰੁ ॥

ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੁਚ ਸੰਜਮ ਕਰਹਿ ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਵਿਕਾਰੁ ॥

ਨਾਨਕ ਜਿ ਮਨਮੁਖੁ ਕਮਾਵੈ ਸੁ ਬਾਇ ਨਾ ਪਵੈ ਦਰਗਹਿ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੫੨)

ਜਗਤੁ ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਜੇਤੇ ਕਰਮ ਕਰੇ ਦੁਖੁ ਲਗੈ ਤਨਿ ਧਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-ਪੰਦ੩)

ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਦੁਖੁ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹਿ ਵਧਹਿ ਵਿਕਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੬੨)

'ਹਨੇਰੇ' ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ 'ਅਣਹੋਂਦ' ਨੂੰ ਹਨੇਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ 'ਸਚ' ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਿਆ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਭੀ ਸਚ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਥਵਾ ਨਾਮ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ 'ਦੂਜਾ-ਭਾਉ', ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਅਥਵਾ 'ਮਾਇਆ' ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਇਸ ਕੂੜ੍ਹ-ਰੂਪੀ ਭਰਮ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਗਲਤਾਨ, ਮਸਤ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਨ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੂੜ੍ਹੇ ਭਰਮ ਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਉਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਤਮ-ਮੰਡਲ ਦਾ ਕਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਵੇਸਲੇ, ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਥਵਾ ਮਚਲੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੂੜ੍ਹੇ ਭਰਮ ਦੀ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਇਸ ਕੂੜ੍ਹ-ਰੂਪੀ ਭਰਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਕੂੜ੍ਹ ਰਾਜਾ ਕੂੜ੍ਹ ਪਰਜਾ ਕੂੜ੍ਹ ਸਭ ਸੰਸਾਰੁ ॥

ਕੂੜ੍ਹ ਮੰਡਪ ਕੂੜ੍ਹ ਮਾੜੀ ਕੂੜ੍ਹ ਬੈਸਣਹਾਰੁ ॥

ਕੂੜ੍ਹ ਸੁਇਨਾ ਕੂੜ੍ਹ ਰੁਪਾ ਕੂੜ੍ਹ ਪੈਨਣਹਾਰੁ ॥

ਕੂੜ੍ਹ ਕਾਇਆ ਕੂੜ੍ਹ ਕਪੜ੍ਹ ਕੂੜ੍ਹ ਰੂਪੁ ਅਪਾਰੁ ॥

ਕੂੜ੍ਹ ਮੀਆ ਕੂੜ੍ਹ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਏ ਖਾਰੁ ॥

ਕੂੜ੍ਹ ਕੂੜ੍ਹ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੬੮)

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਮਾਨ ਹੈ ਸਗਲ ਮਿਥੇਨਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੮੩)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਕੜ ਦੀ ਅਗਨੀ ਰਾਹੀਂ ਧੂੰਦੇ ਦੀ 'ਕਾਲਖ' ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਭਰਮ ਕੀ ਛਾਇਆ' ਸਾਡੇ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਅਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਗੁਪਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਚਿੰਬੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ 'ਪ੍ਰਗਟ-ਪਹਾਰੇ' ਹੋ ਕੇ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਅਤਿਅੰਤ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਜੀਵ ਇਸੇ ਦੂਜੇ ਭਾਉ, ਭਰਮ, ਹਉਮੈ, ਘੋਰ ਅੰਧਕਾਰ ਅਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ, ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਵਿਚਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਭੀ ਇਸੇ ਅੰਧਕਾਰ ਅਥਵਾ ਭਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੈ। ਪਰ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ

ਬਾਬਤ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਜਾਨਣ ਦੀ 'ਲੋੜ' ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਭਰਮ' ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਦੀ ਇਸ 'ਭਰਮ ਦੀ ਛਾਇਆ' ਬਾਬਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਚਾਨਣਾ ਪਾਊਂਦੀ ਹੈ —

ਭਰਮੇ ਭੁਲਾ ਸਭੁ ਜਗ੍ਹਾ ਫਿਰੈ ਮਨਮਖਿ ਪਤਿ ਗਵਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੨੫)

ਭਰਮੇ ਭੁਲਾ ਫਿਰੈ ਸੰਸਾਰੁ ॥

ਮਰਿ ਜਨਮੈ ਜਮ੍ਹ ਕਰੈ ਖੁਆਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ-ਪੰਦੀਤ)

ਜਗਤ ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-ਪਈੳ)

ਵਰਤ ਨੇਮ ਨਿਤਾਪਤਿ ਪਜਾ ॥

ਬਿਨੁ ਬੁਝੇ ਸਭ ਭਾਉ ਹੈ ਦਜਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੪੧)

ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਏਕ ਹੈ ਦਹ ਵਿਚਿ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੫੦)

४५८

ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ

ਭਾਈਚਾਰਕ ਜੀਵਨ

ਵਿਵਹਾਰਕ ਜੀਵਨ

ਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ

ਰਮਿਕ ਜੀਵਨ

ਜਾਮਿਕ ਜੀਵ

માનુષાત

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਇਹ 'ਨਵੀਨ ਸੱਭਿਆਤਾ' (modern civilization) ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਅੜ੍ਹੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗ ਮਾਰ ਕੇ।

ਪਰ ਇਸ ਸਭਿਆਤਾ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਮਾਈਕੀ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਾਡੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਵੀਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ – ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਾਡਾ ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ‘ਮਨੁੱਖਤਾ’ ਨਿਘਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਬੀ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਕਾਰਣ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ —

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ

ਬੇ-ਈਮਾਨੀ

ਚੌਰ-ਬਾਜ਼ਾਰੀ

ਜ਼ਲਮ

ਆਦਿ, ਅਉਗੁਣ ਵੱਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨਵੀਨ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁਖਤਾ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ
ਅੰਦਰ —

ਦਇਆ

ਖਿਮਾ

ਸੇਵਾ

ਪਰਉਪਕਾਰ

ਮਿਲਵਰਤਣ

ਈਮਾਨਦਾਰੀ

ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਆਸਤਿਕਤਾ

ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਐਨ
ਇਸ ਦੇ ਉਲੱਟ ਸਾਡੀ 'ਨਵੀਨ ਸਭਿਅਤਾ' ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ 'ਮਨੁਖਤਾ' ਪਿਛਲੇ
ਜ਼ਮਾਨੇ ਨਾਲੋਂ ਭੀ —

ਸ਼ੱਕੀ

ਖੁਦਗਰਜ

ਵਿਸ਼ਵਾਸ-ਘਾਤੀ

ਜ਼ਾਲਮ

ਅਸ਼ਰਧਕ

ਝੂਠੀ

ਨਾਸਤਿਕ

ਵਿਕਾਰੀ

ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ —

ਅਸ਼ਾਂਤੀ

ਡਰ

ਖਿੱਚੋ-ਤਾਣ
 ਹੇਰਾ-ਫੇਰੀ
 ਵੱਢੀ-ਬੋਰੀ
 ਸਮਗਲਿੰਗ
 ਤੰਗਦਿਲੀ
 ਅਤਿਆਚਾਰ

ਹੈ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

'ਮਨੁਖਤਾ' ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਸਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਸਾਡੀ —
 ਨਵੀਨ ਸਭਿਆਤਾ
 ਆਧੁਨਿਕਤਾ
 ਵਿਦਵਤਾ
 ਵਿਗਿਆਨ
 ਫਿਲਾਸਫੀ
 ਧਰਮਾਂ
 ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ
 ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ

ਦੇ 'ਬਾਵਜੂਦ' ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਨੁਖਤਾ' ਆਪਣੀ ਤਬਾਹੀ ਵਲ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਦੌੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਜੀਵ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਕਲਿਆਨ ਲਈ ਬੇਅੰਤ —

ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ
 ਸੁਧਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ
 ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲਾਂ
 ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ
 ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੰਮੇਲਨ
 ਅਮਨ ਕਮੇਟੀਆਂ
 ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ
 ਯੂ. ਐਨ. ਓ. (U.N.O.)
 ਯੂਨੈਸਕੋ (UNESCO)

ਵਰਗੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੇਅੰਤ ਖਰਚਾ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਵਕਤ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ 'ਮਾਨਵਤਾ' ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂ ਆਰਜੀ ਅਸਰ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ ਨਿਘਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਜੀਵ ਦੀ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਮੁਲ ਕਾਰਣ ਮਾਇਕੀ 'ਭਰਮ' ਹੀ ਹੈ । 'ਮਨੁਖਤਾ' ਦੀ ਇਸ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਭਾਦ੍ਰਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀਆ ਦੂਜੈ ਲਗਾ ਹੇਤੁ ॥

ਲਖ ਸੀਗਾਰ ਬਣਾਇਆ ਕਾਰਜਿ ਨਾਹੀ ਕੇਤੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੪)

ਪੜਿ ਪੜਿ ਭੁਲਹਿ ਚੋਟਾ ਖਾਹਿ ॥

ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਆਵਹਿ ਜਾਹਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੯੯)

ਤੈ ਨਰ ਕਿਆ ਪੁਰਾਨੁ ਸੁਨਿ ਕੀਨਾ ॥

ਅਨਪਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਉਪਜੀ ਭੂਖੈ ਦਾਨੁ ਨ ਦੀਨਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਕਾਮੁ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਕੋਧੁ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਲੋਭੁ ਨ ਛੂਟਿਓ ਦੇਵਾ ॥

ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਮੁਖ ਤੇ ਨਹੀ ਛੂਟੀ ਨਿਫਲ ਭਈ ਸਭ ਸੇਵਾ ॥੨॥

ਬਾਟ ਪਾਰਿ ਘਰੁ ਮੂਸਿ ਬਿਰਾਨੋ ਪੇਟੁ ਭਰੈ ਅਪਾਧੀ ॥

ਜਿਹਿ ਪਰਲੋਕ ਜਾਇ ਅਪਕੀਰਤਿ ਸੋਈ ਅਬਿਦਿਆ ਸਾਧੀ ॥੩॥

ਹਿੰਸਾ ਤਉ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀ ਛੂਟੀ ਜੀਅ ਦਇਆ ਨਹੀ ਪਾਲੀ ॥

ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਕਥਾ ਪੁਨੀਤ ਨ ਚਾਲੀ ॥੪॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੫੩) ..

ਸਕੂਲਾਂ-ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਸਕੂਲਾਂ-ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਖਿਡਾਰੀ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ ਅਥਵਾ ਜੀਵਨ-ਸੇਧ ਸਿਰਫ 'ਖੇਡਾਂ' ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਤੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਵੱਡਾ ਮਾਇਕੀ 'ਖੇਲ-ਅਖਾੜਾ' ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜੀਵ 'ਦੁਯੀ ਕੁਦਰਤ' ਅਥਵਾ 'ਵਡ-ਖੇਲ-ਤਮਾਸੇ' ਵਿਚ ਖੇਡ ਕੇ ਪਰਚ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਇਸ 'ਵਡ-ਖੇਲ-ਤਮਾਸੇ' ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪੇ ਹੀ ਖੇਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪੇ ਹੀ 'ਵੱਖ' ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਰਚਾਏ ਹੋਏ 'ਵਡ-ਖੇਲ-ਤਮਾਸੇ' ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਭ ਚੋਜੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਲੋਕਿਕ, ਅਸਚਰਜ ਚੋਜ ਅਥਵਾ ਭੇਦ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਜੀਵ' ਆਪਣੀ ਸੀਮਤ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ ।

ਆਪੇ ਹੀ ਸਭੁ ਆਪਿ ਹੈ ਪਿਆਰਾ ਆਪੇ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪੈ ॥
ਆਪੇ ਵੇਖਿ ਵਿਗਸਦਾ ਪਿਆਰਾ ਕਰਿ ਚੋਜ ਵੇਖੈ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੦੫)

ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ ਰੰਗਿ ਰਵਾਈ ਬੈਠਾ ਵੇਖੈ ਵਖਿ ਇਕੇਲਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੨੩)

ਆਪੇ ਖੇਲ ਕਰੈ ਸਭਿ ਕਰਤਾ ਐਸਾ ਬੂਝੈ ਕੋਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੯੩)

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਾਲੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਵਡ-ਖੇਲ-ਤਮਾਸੇ' ਵਿਚ
ਇਤਨੇ ਗਲਤਾਨ, ਖਚਤ, ਮਸਤ ਅਥਵਾ ਗਵਾਚੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਕਿ ਇਸ 'ਮਾਇਕੀ ਤਮਾਸੇ' ਨੂੰ
ਹੀ ਆਪਣਾ —

ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼
ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ
ਜੀਵਨ ਸੇਧ
ਜੀਵਨ ਮੰਜ਼ਿਲ

ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਕੀ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ' ਵਿਚ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਭੇਦ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ,
ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ 'ਆਤਮਿਕ ਖਿਡਾਰੀ' ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੌ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ
ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ —

ਉਚੇਰਾ
ਸੁਚੇਰਾ
ਸੁਹਣੇਰਾ
ਚੰਗੇਰਾ
ਰਸਦਾਇਕ
ਪ੍ਰੇਮ-ਮਈ

ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ, ਜੀਵਨ-ਸੇਧ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ।

ਐਸੇ ਓਪਰੇ, ਅਧੂਰੇ ਅਤੇ ਗਲਤ —

ਮਿਆਲਾਂ
ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਭਰਮ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਨ-ਚਿਤ-
ਬੁੱਧੀ-ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਅਥਵਾ ਰਗੋ-ਰੇਸ਼ੇ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਗਹਿਰਾ ਧਸਿਆ, ਵਸਿਆ ਅਤੇ
ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ 'ਭਰਮ' ਦਾ ਹੀ 'ਸਰੂਪ' ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਾਂ
ਅਤੇ ਇਸ 'ਭਰਮ' ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਕਰਕੇ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ 'ਜੀਵ' ਨੂੰ 'ਦੂਜੈ ਦੋਇ' ਅਥਵਾ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ 'ਭਰਮ ਦੀ ਡਾਇਆ' ਇਤਨੀ ਗਹਿਰੀ ਅਤੇ ਗੁੜ੍ਹੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਅਥਵਾ ਭਰਮ ਦੀ 'ਪਿਉਂਦ' ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿ ਜੀਵ ਦੀ —

ਸੋਚਣੀ

ਖਿਆਲ

ਵਿਚਾਰ

ਵਲਵਲਿਆਂ

विस्तार

कर्म

परम

ਪ੍ਰਮਾਣ

ਆਦਿ, ਦੀਆਂ ਤੇਹਾਂ ਅੰਦਰ ਏਸੇ 'ਭਰਮ ਦੀ ਛਾਇਆ' ਚਿੱਥੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਨਸਿਕ ਭਰਮ, ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ 'ਭਰਮ ਦੀ ਛਾਇਆ' ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ 'ਅੰਗ' ਹੀ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਭਰਮ' ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸੇ 'ਭਰਮ' ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਸੱਚ ਮੰਨ ਕੇ ਏਸੇ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਅਤੇ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਲਈ ਬਾਵਜੂਦ ਇਤਨੇ —

पृष्ठा १

पारमिक गीत

पारमिक पञ्चार

ਪਾਰਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ

ਦੇ, ਜੀਵ ਇਸ 'ਭਰਮ' ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਗੌਰ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਸੁਣਦੇ ਭੀ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਓਪਰੇ ਜਿਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਮੀ ਭਰ ਛੱਡੇ ਹਾਂ।

ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਿਮਿਤਿ ਕੇ ਮਤ ਸਨਿ ਨਿਮਖ ਨ ਹੀਏ ਬਸਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੩)

ਗਰਮਤਿ ਸਨਿ ਕਛ ਗਿਆਨ ਨ ਉਪਜਿਓ

ਪਸ ਜਿਓ ਉਦਰ ਭਰਓ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੮)

ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮ ਉਤਮ ਸੋ ਸਣਹਿ ਨਾਹੀ ਛਿਰਹਿ ਜਿਓ ਬੇਡਾਲਿਆ ॥ (ਪੰ.-੯੧੯)

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਪਾਪ-ਪੁੰਨ' ਦੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਭਰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਵਖ-ਵਖ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਪ-ਪੁੰਨ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ 'ਕਸਵੱਟੀਆਂ' ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ 'ਜੀਵ ਹੱਤਿਆ' ਨੂੰ ਦੀਰਘ ਪਾਪ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣੀ ਪੁੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਦਰਜੇ ਦੇ 'ਜੁਰਮ' ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੁਰਮਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਣ ਜਾਂ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਝਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦਰਜੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ —

1. ਸਰੀਰਕ ਪਾਪ — ਚੌਰੀ, ਯਾਰੀ, ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਆਦਿ।
2. ਮਾਨਸਿਕ ਪਾਪ — ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਮਲੀਨਤਾ ਅਤੇ ਗਿਰਾਵਟ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਆਦਿ।
3. ਆਤਮਿਕ ਪਾਪ — ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨੀ, ਦੁੱਖ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧ ਨਾਲ ਦਬਾਉਣਾ ਜਾਂ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨਾ ਅਥਵਾ ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਆਦਿ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਲ ਲਿਖੇ 'ਹੁਕਮ' ਤੋਂ ਬੇ-ਸੁਰੇ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨੀਵੇਂ ਝਿਆਲ, ਆਸਾ-ਮਾਨਸਾ, ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਨੀਵੇਂ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ 'ਮੂਲ' ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ 'ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ' ਵਿਚ ਨੀਵੀਂ ਰੁਚੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ 'ਪਾਪ' ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣਾ ਮਨ ਇੰਨਾ ਮਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੈਲੇ ਮਨ ਦੁਆਰਾ 'ਕਰਮ-ਬੱਧ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮੱਲੇ-ਮੱਲੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ 'ਪਾਪ' ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਖਰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਤਿ ਤੀਬਰ ਤੇ ਢੂੰਘੀ ਹੋ ਕੇ, ਉਸਦੇ ਤਨ-ਮਨ-ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਧੱਸ-ਵੱਸ-ਰਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰਸਾਤਲ ਵਲ ਰੁੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਤੋਂ ਉਪਜੇ 'ਪਾਪ', ਮਾਇਆ ਦੇ ਭ੍ਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ 'ਹਉਮੈ' ਤੇ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹਨ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਜਾਂ ਭੁਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦਾ 'ਭਰਮ' ਉਪਜਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਸਿੱਟਾ ਜਾਂ ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਭੁੱਲ' ਹੀ 'ਪਾਪ' ਅਤੇ 'ਯਾਦ' ਹੀ 'ਪੁੰਨ' ਹੈ।

ਕਲਿ ਮਹਿ ਏਹੋ ਪੁੰਨ ਗੁਣ ਗੋਵਿੰਦ ਗਾਹਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੯੨)

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜਮਾ' ਦੀ ਬਾਬਤ ਭੀ ਸਾਨੂੰ 'ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ' ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮਨੋ-ਕਲਪਤ, ਰਾਖਸ਼, ਦੈਤ, ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਘੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਡਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਫਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ 'ਦਫਤਰ' ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਲ-ਅਖਾੜਾ 'ਸੂਖਮ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ' ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਤੇ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੁ ਆਪਣੇ 'ਹੁਕਮ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਣਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ ॥.....

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੧)

ਹੁਕਮੀ ਸਿਸਟਿ ਸਾਜੀਅਨੁ ਬਹੁ ਭਿਤਿ ਸੰਸਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੯੯)

ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਸੂਖਮ ਸੈ-ਚਾਲਿਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ, ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਬਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ, ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਰੂਪੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਚ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਉਕਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਅੰਤਸ਼ਕਰਨ ਦੇ ਲੇਖ ਜਾਂ ਰੰਗਤ ਹੀ ਸਾਡਾ 'ਚਾਲ-ਚਲਨ', ਸੁਭਾਉ ਜਾਂ ਭਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਨਿਕੇ ਤੋਂ ਨਿੱਕੇ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਬਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ, ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਦੇ ਕਰਮ ਹੀ ਅਗਲੇ ਪਲ ਵਿਚ 'ਪੂਰਬ ਕਰਮ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਹਿਜੇ -ਸਹਿਜੇ 'ਧੁਰ ਕਰਮ' ਜਾਂ 'ਭਾਗ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ, ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਜਨਮ ਵਿਚ, ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਸੁਖ ਭੋਗਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਵਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਸਭ ਇਸੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਮਨ ਮੂਰਖ ਕਾਹੇ ਬਿਲਲਾਈਐ ॥

ਪੁਰਬ ਲਿਖੇ ਕਾ ਲਿਖਿਆ ਪਾਈਐ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੯੩)

ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਕਮਾਇਅੜੇ ਸੋ ਆਇਓ ਮਾਥੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੪੯੧)

ਕੁਦਰਤਿ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ ਸਚਿ ਨਿਬੇੜਣਹਾਰੋ ॥ (ਪੰਨਾ-੫੮੦)

ਮਤੁ ਕੋ ਜਾਣੈ ਜਾਇ ਅਗੈ ਪਾਇਸੀ ॥

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੩੦)

‘ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ’ ਵਾਲੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਮਨ-ਬਚ-ਕਰਮ ਦੁਆਰਾ ਦਿੜ੍ਹੁ
ਕਰਕੇ, ਹਉਮੈ-ਰਹਿਤ ਜੀਵਨ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ
ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਸੰਤਨ ਮੋ ਕਉ ਪੂਜੀ ਸਉਪੀ ਤਉ ਉਤਰਿਆ ਮਨ ਕਾ ਧੋਖਾ ॥

ਧਰਮ ਰਾਇ ਅਬ ਕਹਾ ਕਰੈਗੋ ਜਉ ਫਾਟਿਓ ਸਗਲੋਂ ਲੇਖਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੧੪)

ਧਰਮ ਰਾਇ ਦਰਿ ਕਾਗਦ ਫਾਰੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਲੇਖਾ ਸਮਝਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੮)

ਤਾਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਮਨ ਅਥਵਾ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਹੀ ਧਰਮਗਾਜ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਹੈ । ਪਰ, ਅਸੀਂ 'ਅਕਲਿ ਲਤੀਛ' ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਭੀ 'ਕਾਲੇ ਲੇਖ' ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਆਪਣੇ ਫੁਰਨਿਆਂ, ਖਿਆਲਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹੇਲ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖ ਖੁਦ ਹੀ ਫੈਸਲਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਲੇਖਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੀ 'ਗੁਪਤ' ਇਲਾਹੀ ਪੈਰਵੀ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈ 'ਹੁਕਮ' ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚੋ-ਸੱਚ ਅਤੇ 'ਪਰਮ-ਨਿਆਇ' ਹੈ ।

ਚੰਗਿਆਈਆ ਬੁਰਿਆਈਆ ਵਾਚੇ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੮)

ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਸਚਿ ਨਾਇ ਸਚ ਸਭਾ ਦੀਬਾਨ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੪੧)

ਇਸ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਕਿ ਸਾਡੀ 'ਸੁਰਤ' ਜਾਂ 'ਮਨ' ਹੀ 'ਚਿਤ੍ਰ-ਗੁਪਤ' ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਫਿਲਮ ਅਥਵਾ 'ਚਿਤ੍ਰ' ਗੁਪਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਜ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਵਰਗ-ਨਰਕ ਪ੍ਰਥਾਏ ਭੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਨਿਰਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ —

ਸੁਰਗ ਬਾਸੁ ਨ ਬਾਛੀਐ ਡਰੀਐ ਨ ਨਰਕਿ ਨਿਵਾਸੁ ॥

ਹੋਨਾ ਹੈ ਸੋ ਹੋਈ ਹੈ ਮਨਹਿ ਨ ਕੀਜੈ ਆਸ ॥

(ਪੰਨਾ-੩੩੭)

ਕਵਨੁ ਨਰਕੁ ਕਿਆ ਸੁਰਗੁ ਬਿਚਾਰਾ ਸੰਤਨ ਦੋਊ ਰਾਦੇ ॥

ਹਮ ਕਾਹੂ ਕੀ ਕਾਣਿ ਨ ਕਢਤੇ ਅਪਨੇ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੇ ।

ਕਬੀਰ ਸਰਗ ਨਰਕ ਤੇ ਮੈਂ ਰਹਿਓ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਰਸਾਦਿ ॥

ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ਼ ਮਹਿ ਰਹਉ ਅੰਤਿ ਅਰੁ ਆਦਿ ।

ਉਪਰਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ —

ਅਸੀਂ ਨੀਵੇਂ ਅਤੇ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾਅਾਰਾ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਨੀਵੇਂ ਕਰਮ ਸਾਡੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਤੋਂ ਪਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨੀਵੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ, ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ 'ਕੁਸੰਗਤ' ਤੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

‘ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ’ ਸਾਡੇ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਦੇ ਮਿਆਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਕਰਮ ਹਉਮੈ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦੇ ਤੇ ਪਲਦੇ ਹਨ ।

‘ਹਉਮੈ’ ਤੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਹੈ ।

‘ਮਾਇਆ’ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਜਾਂ ਭੁਲ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਹੈ ।

‘ਪਰਮੇਸ਼’ ਤੋਂ ‘ਭੁਲਣਾ’ ਜਾਂ ‘ਬੇਮੁਖ’ ਹੋਣਾ ਹੀ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਣਾ ਹੈ ।

ਜਿਸੁ ਖਸਮੁ ਨ ਆਵੈ ਚਿਤਿ ਤਿਸੁ ਜਸੁ ਡੰਡੁ ਦੇ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੯੪)

ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ॥

ਤਨੂ ਬਿਨਸੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੧੮੬)

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹਿ ਹੋਰਿ ॥

ਨਾਨਕ ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਹਿ ਜਿਉ ਸੰਨੀ ਉਪਰਿ ਚੋਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੨੪੨)

ਜਦ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਮਾਇਕੀ ਹਨੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਯਾਨੀ 'ਰੱਬ ਦੀ ਭੁੱਲ' ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਨੇਰ-ਰੂਪੀ ਮਾਇਕੀ 'ਜਮਾਂ' ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜਮਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੇਠ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਚੀਜ਼ੇ ਜਾਂ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਮਾਂ ਦੀ 'ਫਾਂਸੀ' 'ਗਲ' ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ 'ਜਮਾਂ ਦੇ ਡੇਂਗੇ' ਜਿਉਂਦੇ ਭੀ ਅਤੇ ਮਰ ਕੇ ਭੀ ਸਹਿਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਤੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਅਉਗਣ' ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਗੁਣ', ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ, ਮੁਤਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਉਲਟ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਲਾ ਬਿਉਗਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ —

ਆਤਮ ਮੰਡਲ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ	ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਭਰਮ' ਦਾ
ਨਿਰਗੁਣ ਸ਼ੁਰੂਪ	ਸਰਗੁਣ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ੁਰੂਪ
ਇਕੋ ਇਕ ਹੈ	ਅਨੇਕਤਾ ਹੈ
ਸੱਚ ਹੈ	ਕੂੜ੍ਹ ਹੈ
ਅਬਿਨਾਸੀ ਹੈ	ਨਾਸਵੰਡ ਹੈ
ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਹੈ	ਫੋਕਾ ਦਿਮਾਰੀ ਗਿਆਨ ਹੈ
ਅਨੰਤ ਹੈ	ਸੀਮਤ ਹੈ
ਸੂਖਮ ਹੈ	ਅਸੂਖਲ ਹੈ
ਅਨਾਮ ਹੈ	ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਮ ਹਨ
ਬਖੀਜ਼ਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ	ਡੰਡ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ

ਦਾਤਾ ਹੈ	ਮੰਗਤਾ ਹੈ
ਮਿਠ ਬੋਲੜਾ ਹੈ	ਕੌੜਾ ਬੋਲਣਾ ਹੈ
ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ	ਅਉਗੁਣਾਂ ਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਹੈ
ਪਿਆਰ ਹੈ	ਨਫਰਤ ਹੈ
ਮਿਲਾਪ ਹੈ	ਵਿਛੋੜਾ ਹੈ
ਖਿੱਚ ਹੈ	ਤਿ੍ਸਕਾਰ ਹੈ
ਸਤਿਜੁਗ ਹੈ	ਕਲਜੁਗ ਹੈ
ਪਰ-ਸੁਆਰਬੀ ਹੈ	ਨਿਜ-ਸੁਆਰਬੀ ਹੈ
‘ਹਥਹੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਵੈ’ ਹੈ	‘ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਲੈਦਾ ਵਸਤੁ ਪਰਾਈ’ ਹੈ
‘ਜਮ ਨੇੜ ਨ ਆਵੈ’ ਹੈ	‘ਜਮ ਕਰੇ ਖੁਆਰੀ’ ਹੈ
ਰਬੀ ਭਾਣਾ ਹੈ	ਆਪਣਾ ਭਾਣਾ ਹੈ
ਸਦਾ ਸੁਖ ਹੈ	ਸਦਾ ਦੁਖ ਹੈ
ਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ	ਭਰਮ ਦਾ ਅੰਧਕਾਰ ਹੈ
ਅਟੱਲ ਮਹਿਲ ਹੈ	‘ਧੂਏਂ ਕਾ ਪਹਾਰ’ ਹੈ ।

ਇਸ ਬਿਉਰੇ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ —

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਅਸ਼ਰਧਕ ਜਾਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣਾ
 ਦਿਸ਼ਟਮਾਨ ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਸਮਝਣਾ
 ਹਉਮੈ ਅਥਵਾ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ
 ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋਣਾ
 ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸਣਾ
 ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ ਅਤੇ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ
 ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਝੂਠੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰੋਲਣਾ
 ਰੁਖਾ-ਸੁਕਾ ਦਿਮਾਰੀ ਗਿਆਨ ਘੋਟਣਾ
 ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ
 ਦਿਮਾਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਅਥਵਾ ਸਰਧਾ-ਭਾਵਨੀਆਂ
 ਮਨੋਕਲਪਤ ਦਿਮਾਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ
 ‘ਦੈਵੀ ਜੀਵਨ’ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਅਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਰਹਿਣਾ
 ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਨਾ ਜਾਂ ਭੁਲਣਾ
 ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕੀਏ ਟਾਰੀ ਨ ਟਰੈ ਭ੍ਰਮ ਫਾਸ ॥
 ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਉਪਜੈ ਤਾ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਉਦਾਸੁ ॥

— ਭਰਮ ਹੈ ।
 — ਭਰਮ ਹੈ ।

(ਪੰਨਾ-੩੪੯)

ਕਬਨੀ ਕਹਿ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ ॥
ਸਭ ਕਥਿ ਕਥਿ ਰਹੀ ਲੁਕਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੫੫)

ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੨੫)

ਮਨੁ ਕਠੋਰੁ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਲਾਗਾ ॥
ਭਰਮੇ ਭੁਲਾ ਫਿਰੈ ਅਭਾਗਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੬੧)

ਧੰਧਾ ਕਰਤ ਸਗਲੀ ਪਤਿ ਖੋਵਸਿ ਭਰਮੁ ਨ ਮਿਟਸਿ ਗਵਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੨੨)

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ 'ਮਾਨਸਿਕ ਭਰਮ' ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪਲ-ਪਲ, ਨਿਮਖ- ਨਿਮਖ,
ਦਿਨਸ-ਗਤ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ 'ਪ੍ਰੇਤ' ਵਾਂਗ ਚਿੰਬੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਭਰਮ-ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ
ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਕੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਪਲਚਦੇ ਆਏ
ਹਾਂ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਕੜੇ ਕੜੀ ਪਚਿਆ ॥
ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮਿ ਖਪਿਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੪੦)

ਮਨਮੁਖ ਦੁਖੀਏ ਸਦਾ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਲੇ ਤਿਨੀ ਬਿਰਬਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੫੨)

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਐਸੀ ਭਰਮ-ਮਈ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ
ਦੁਆਰਾ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਉਂ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ –

ਰੇ ਨਰ ਇਹ ਸਾਚੀ ਜੀਅ ਧਾਰਿ ॥
ਸਰਗਲ ਜਗਤੁ ਹੈ ਜੈਸੇ ਸੁਪਨਾ ਬਿਨਸਤ ਲਗਤ ਨ ਬਾਰ ॥
ਬਾਰੂ ਭੀਤਿ ਬਨਾਈ ਰਚਿ ਪਚਿ ਰਹਤ ਨਹੀਂ ਦਿਨ ਚਾਰਿ ॥
ਤੈਸੇ ਹੀ ਇਹ ਸੁਖ ਮਾਇਆ ਕੇ ਉਰਝਿਓ ਕਹਾ ਗਵਾਰ ॥
ਅਜਹੂ ਸਮਝਿ ਕਛੂ ਬਿਗਰਿਓ ਨਾਹਿਨਿ ਭਜਿ ਲੇ ਨਾਮੁ ਮੁਰਾਰਿ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਿਜ ਮਤੁ ਸਾਧਨ ਕਉ ਭਾਖਿਓ ਤੋਹਿ ਪੁਕਾਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੩੩)

ਛੋਡਿ ਜਾਹਿ ਸੇ ਕਰਹਿ ਪਰਾਲ ॥ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵਹਿ ਸੇ ਜੰਜਾਲ ॥
ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲਹਿ ਤਿਨ ਸਿਉ ਹੀਤ ॥ ਜੋ ਬੈਰਾਈ ਸੇਈ ਮੀਤ ॥
ਐਸੇ ਭਰਮਿ ਭ੍ਰਲੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਜਨਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਖੋਇ ਗਵਾਰਾ ॥
ਸਾਚੁ ਧਰਮੁ ਨਹੀਂ ਭਾਵੈ ਢੀਠਾ ॥ ਝੂਠ ਧੋਹ ਸਿਉ ਰਚਿਓ ਮੀਠਾ ॥
ਦਾਤਿ ਪਿਆਰੀ ਵਿਸਰਿਆ ਦਾਤਾਰ ॥ ਜਾਣੈ ਨਾਹੀਂ ਮਰਣੁ ਵਿਚਾਰਾ ॥
ਵਸਤੁ ਪਰਾਈ ਕਉ ਉਠਿ ਰੋਵੈ ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਗਲਾ ਈ ਖੋਵੈ ॥
ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੂਝੈ ਆਵਣ ਜਾਣੇ ॥ ਪਾਪ ਕਰੈ ਤਾ ਪਛੋਤਾਣੇ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੭੬)

(ਚਲਦਾ.....)

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਥੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ : -

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096